

řádů a světským duchovenstvem. Hunčaga definuje dvě oblasti konfliktu. Jedna představuje boj dominikánů o vlastní existenci zejména v ideové rovině, druhá se pohybuje především na bázi akademické disputace o povaze teologie, ve které sehrával hlavní roli Tomáš Akvinský. Oba spory se odehrávaly především v Paříži s jistou rezonancí v jiných evropských univerzitních i mimouniverzitních centrech. První konflikt se vyvíjel v několika fázích a původně se týkal pouze univerzity a jejich statut, nakonec však vyústil do postojů odmítajících mendikanty jako celek. Hunčaga velmi podrobně popisuje jednotlivé fáze sporu, který v podstatě začal v dvacátých letech 13. století a skončil prakticky až na jeho konci. Vítězně z něho vyšli dominikáni, a to především díky významné podpoře papežství.

V souvislosti s druhým sporem autor rozvíjí působivý výklad o otázkách postupné proměny teologie z prakticko-pastorační nauky k spekulativnímu výkladu víry a zdůrazňuje nezastupitelnou roli, kterou v tomto ohledu sehrálo zpřístupňování filozofických děl Aristotela. Hunčaga se zaměřil především na vztah dominikánských učenců k aristotelovským filozofickým textům. Učený svět 13. století se díky vztahu k aristotelovské filozofii členil do tří intelektuálních skupin. Vzdělanecké elity dominikánů, zejména Tomáš Akvinský a Albert Veliký, stály na straně umírněných peripatetiků v opozici vůči zastáncům Augustinova učení i vůči přísným peripatetikům, kteří ve svých závěrech došli k důsledkům nepřijatelným pro církevní doktrínu. Autor podstatnou část svého výkladu zaměřil na vybrané dílo Tomáše Akvinského, které za umírněného přispění aristotelových myšlenek nebyla vědeckými metodami do nauky, která se řídila vědeckými metodami. Závěrem stručně pojednal o tomismu, který se i přes počáteční negativní rezonance v církevních kruzích stal v roce 1323 oficiální doktrínou v univerzální církvi.

Práce obsahuje vedle obligátního seznamu pramenů a literatury také 19 příloh, které představují zčásti překlad vybraných částí *De vita regulari* Humberta z Romans, zčásti latinské listiny a kapitulní statuta excerpované z listináře pařížské univerzity (*Chartularium Universitas Parisiensis, I-II*). Nechybí také jmenný, místní a věcný rejstřík.

Výtečné dílo Gabriela P. Hunčagy představuje v slovenské historiografii významný posun v poznání dějin dominikánského řádu a především jeho vlivu na společenské inovace a proměny v 13. a na počátku 14. století.

PAVEL HRUBOŇ

Sergej A. IVANOV, *Byzantské misie aneb Je možné udělat z „barbara“ křesťana?*, přeložil Michal Téra, Pavel Mervart, Červený Kostelec 2012

368 s., ISBN 978-80-87378-45-8

Práce ruského byzantologa Sergeje Ivanova věnovaná byzantským misiím, stejně jako jeho druhá věhlasná monografie *Blázní pro Krista. Kulturní dějiny jurodivosti (Блаженные похабы. Культурная история юродства, Moskva 2005; Holy Fools in Byzantium and Beyond, Oxford 2006)*, jejíž český překlad je připravován k vydání, mají za své téma dva fenomény středověkého pravoslavného východu, kolem nichž i mezi odborníky panuje řada mýtů a jejichž interpretace si mnohdy velmi ostře protiřecí. Jak samotné Ivanovovy práce, tak i ohlasy, které vyvolávají, podle mého soudu velmi výmluvně vypovídají o postavení kulturně orientované mediévistiky v současném Rusku. Ponechejme proto stranou konkrétní otázky a témata, jimž se Ivanov věnuje, a pokusme se pohlédnout na Ivanovovo bádání jako na jistý typ psaní o dějinách spolu s kontextem, do něž jeho knihy vstupují a jsou čteny. Tímto prizmatem, byť jde pochopitelně jen o úzký výsek reality, je možné lépe pochopit, jakými cestami se ubírá současná ruská mediévistika.

V sovětském období se celá kulturní historie stala velmi problematickým a podezřelým oborem, především ve stalinské éře tvrdě potíraným, jenž musel ustoupit zvláště preferovaným agrárním dějinám. Teprve ve druhé polovině 20. století si kulturně orientovaný výzkum středověku dokázal vydobýt své místo, avšak zkoumání projevů středověké kultury bylo natolik ideologizováno a násilně odtrženo od výkladu jejich religiózního významu, že tehdy vznikající práce povětšinou analyzovaný předmět hrubě zkruslovaly. Z tohoto vnuceného interpretačního rámce se vymanili jen nemnozí. Jestliže P. Burke ve své práci *Co je kulturní historie?* zmiňuje pouze tři ruské badatele, M. M. Bachtina, J. M. Lotmana a A. J. Gureviče, nejde o projev zkruslené optiky britského historika, jemuž by byl vědecký život východní Evropy vzdálený, nýbrž o poměrně přesné vystižení okruhu badatelů (byť konkrétních jmen by bylo možné uvést přece jen o něco více), jejichž kulturněhistorické práce ve druhé polovině 20. století výrazně rezonovaly na mezinárodním poli a navíc dokázaly působit inspirativně také v širokém spektru humanitních věd.

Silný inspirační potenciál Bachtina stejně jako ruských sémiotiků je nesporný a ve své době měl zásadní význam, nicméně dnes jsou jejich závěry

již nahlíženy spíše v kontextu dějin vědy a samy o sobě byly povětšinou výrazně zproblematizovány. Proto po krachu marxistického paradigmatu nastal v Rusku výjimečný hlad po kulturně orientovaném historickém bádání. S velkou mírou generalizace, přesto snad oprávněně, můžeme již vymezit dva hlavní proudy, jež vzešly z metodologického hledání postsovětské kulturní historie.

Jako velmi silný proud se v devadesátých letech prosadila konfesijní historiografie, navazující na tradice předrevolučního a emigrantského církevněhistorického bádání. To mohlo nabídnout mnohem hlubší porozumění světu středověké religiozity a jejím kulturním projevům, ale zároveň často mělo vůči světu pravoslavné kultury značně apologetický charakter, což do značné míry charakterizuje i nynější práce tohoto typu.

Druhou skupinu představují kulturní historici orientující se zejména na západní vědu posledních desetiletí a pokoušející se s různou mírou úspěchu přenést tyto inspirace do ruského prostředí. V devadesátých letech se doslova ikonou tohoto proudu ruské medievistiky stal Aron Jakovlevič Gurevič. Ukázalo se, že nesklouznou-li ruští medievisté do pouhého epigonství, existuje v kontextu východních dějin řada jedinečných, pro západní badatele takřka neznámých fenoménů, jež pod prizmatem historické antropologie mohou získat velmi zajímavé interpretace. Po letech metodologických hledání, vymezování se vůči sovětské historiografii a různě úspěšných pokusů o proklamování nových přístupů k minulosti vznikla již řada vyzrálých prací, v nichž se pojí precizní analýza pramenů s ambicí studovat je s vhodně zvolenou a dobře promyšlenou metodologií, jež umožní prozkoumat téma jak do hloubky, tak v širokém kontextu.

Knihy Sergeje Arkadjeviče Ivanova jistě k pracím tohoto druhu patří. V obou výše uvedených knihách se pojí výjimečná erudice a detailní znalost masy různorodých pramenů s velmi střizlivým zobecňujícím pohledem na byzantskou, potažmo ruskou středověkou kulturu a společnost. Obě práce zkoumají témata, jež stála na periferii středověké ortodoxní civilizace, a přesto o ní velmi mnoho vypovídají. Ivanov má schopnost čtivým způsobem psát a vyložit sledované otázky dějin kultury ve velmi dlouhém, více než tisíciletém časovém horizontu, a vyslovit se i k povaze celé civilizace, jež těmto fenoménům dala vzniknout. Jeho způsob psaní připomíná čtenářsky vstřícné knihy západních kulturních historiků a není podle mého soudu náhodou, že právě jeho knihy mají potenciál oslovovat i čtenáře, kteří nejsou spjati ani svým životem, ani badatelsky se světem ortodoxní kultury.

Ivanovovo studium byzantských misíí konvenuje s tendencemi ve zkoumání misíí západní církve. V poslední čtvrtině 20. století totiž na Západě sledujeme výrazný odklon od pokusů proniknout skrze legendy k „realitě“. Naopak vzrůstá zájem jednak o způsoby, jak a proč byly příběhy o misíích konstruovány, jednak o otázky mezikulturní komunikace. V pravoslavném prostředí se však nikdo o podobný pohled na středověké misionářství nepokusil a ani na něj po vydání monografie o byzantských misíích nenavázal, takže Ivanovova komplexní práce zůstává naprostým unikátem.

Pohled na fenomény středověké religiozity, jež v sobě zrcadlí celkový charakter kultury dané společnosti, Ivanov zopakoval i ve své monografii o jurodivých, tedy lidech, kteří se snažili před světem skrýt vlastní dokonalost, aby se vystříhali pomíjivosti světské slávy, ale nezvolili si cestu izolace od světa, nýbrž se snažili být v davu lidí a pod maskou hraného šílenství se domáhali ponížení a opovržení.

V úvodu knihy o jurodivých Ivanov píše: „Předkládaná kniha má zcela světský charakter... Jakmile se svatost stane objektem historicko-kulturní analýzy, nutně přestává být tím, čím je pro věřícího; z apriorního faktu se jurodivost proměňuje ve složitou referenci, která může v závislosti na kulturních a politických okolnostech získávat bytí... nebo je ztrácet. Pravoslavný si klade tuto otázku: jak získat z kulturních artefaktů svědectví o skutečně existujících jurodivých? My si však klademe otázku v jistém smyslu opačnou: co stimuluje kulturu k tvorbě obrazu jurodivého a čím je tento konstrukt typický pro samotnou kulturu?“

Proč takovýto, z hlediska českého čtenáře velmi neobvyklý úvod medievistické monografie? V ruské společnosti, v níž hraje religiozita zásadně odlišnou roli než u nás, se totiž kulturněhistorické zkoumání témat církevních dějin jeví jako ostře kontroverzní přístup. Pro jistou část pravoslavně orientovaného publika je nepřijatelné nahlížet na misie pravoslavné církve jako na účelově využívaný politický nástroj pacifikace barbarů, a snaží se stůj co stůj prokázat velmi silný misijní étos ortodoxní církve. Neméně kontroverzní je pro tyto čtenáře Ivanovovo striktní rozlišování mezi jurodstvím jako fenoménem reálného života a jako noumenem (tedy myšlenkovou konstrukcí, literárním obrazem), či prokázání faktu, že jurodství mohlo sloužit i jako pouhá módní nálepka, za níž se skrývaly jevy, které se skutečnou službou Bohu měly pramálo společného.

Ivanov je dnes v Rusku v podstatě jediný, kdo se snaží zkoumat různé jevy středověké religiozity jako mentální konstrukty svého druhu

vznikající na základě jisté společenské poptávky. Recenzenti dávají nelibost s podobným kulturněantropologickým zkoumáním středověké religiozity i značně nevybíravými slovy najevo, v lepším případě jsou jeho práce nahlíženy jako jakési intelektuální výstřelky.

Optikou středoevropského čtenáře by se mohlo zdát, že spor mezi kulturněhistorickým typem bádání a konfesijní historiografií, mezi zkoumáním středověké svatosti jako objektivní reality, nebo myšlenkové konstrukce reagující na určitou společenskou atmosféru, či spor o motivaci a výsledky misí středověké církve představují ryze akademický problém. V ruské společnosti tomu tak není. Novela zákona o ochraně citů věřících z června 2013 je totiž formulována tak, že je možné, aby kterýkoli nespokojený posluchač či čtenář zažaloval historika za urážku citů věřících. Sankcí za takovou urážku přitom může být až tříleté odnětí svobody. Pro ty členy vědecké obce, kteří se v duchu dávné tradice ruské inteligence vedle akademické práce výrazněji angažují ve sférách veřejného života a účastní se nejrůznějších veřejných vystoupení či debat, je možnost, že by vůči nim byl použit tento zákon, dosti reálná.

Navíc nelze přehlížet ani okolnost, že samotné dějiny Byzance jsou od poloviny 19. století až do současnosti v Rusku ostře politizovaným a nejrůznějším způsobem aktualizovaným problémem, stále znovu rozehrávaným v celospolečenských diskusích. V opozičních kruzích sovětské éry se velmi rozšířila interpretace Byzance jako paralely sovětského zřízení. Cenzura tak byla nucena blokovat vydání byzantologických textů, které vyvolávaly příliš silné asociace se sovětskou přítomností. Aron Gurevič, v mládí krátce studující byzantologii, od tohoto tématu utekl, protože mu dějiny Byzance příliš připomínaly stalinskou epochu. Ostatně i Sergej Ivanov si svého času zvolil byzantologii proto, aby pochopil mechanismy fungování totalitního státu.

Dnes je v proputinovských kruzích Byzanc adorována jako jediná skutečná předchůdkyně ruského státu. Velmi zřetelně to prokázala neobyčejně bouřlivá debata o filmu *Zkáza impéria: byzantská lekce (Гибель империи: византийский урок, 2008)*, natočeném Putinovým osobním zpravodníkem archimandritou Tichonem Ševkunovem a vysílaném na státním televizním kanálu Rossiya. Ve filmu jsou nejrůznější aspekty byzantských dějin extrapolovány na ruskou přítomnost, aby zcela účelově podněcovaly protizápadní nálady ruské společnosti. Byzantské téma začíná rezonovat i v současných ruských oficiálních proklamacích po anexi Krymu.

Politická reprezentace dnešního Ruska samozřejmě nemá ani zdaleka takovou moc, aby se jí podařilo ideologicky unifikovat ruskou společnost, a tedy i vědu do té míry, jako tomu bylo v sovětské éře. Nicméně fakt, jak jsou znovu do neaktuálnější politiky vplétána ideologická klišé odkazující k tisíc let starým dějinám, a že se témata tak akademická, jako je středověká religiozita, mohou znovu stát pro badatele nebezpečnými, jistě budí znepokojení a je třeba mu věnovat pozornost.

JITKA KOMENDOVÁ

DĚJINY UMĚNÍ

Jan ROYT, *Mistr Třeboňského oltáře*, Karolinum, Praha 2013

290 s., ISBN 978-80-246-2262-0

Problematika díla a osobnosti Mistra Třeboňského oltáře patří k atraktivním tématům českého i středoevropského uměleckohistorického bádání, a proto není divu, že přitahuje pozornost specialistů, toužících přispět k jejímu řešení. Jan Royt ve své monografii shrnul své dlouholeté bádání k tématu anonyma závěru 14. století a svůj text doplnil o přílohu z pera restaurátora Adama Pokorného k technice malby dochovaných desek.

Roytova publikace je rozdělena na dvě hlavní části. V první se autor věnuje kontextu vzniku díla Mistra Třeboňského oltáře, druhý oddíl pak detailně pojednává o jednotlivých malířových pracích a malbách jimi ovlivněných. Záměr oslovit především čtenáře z širších řad kulturní veřejnosti je patrný právě z úvodní statě, v níž jsou hutně shrnuta fakta o významných historických událostech západní a střední Evropy v poslední čtvrtině 14. století a doplněna přehledem děl, která svým charakterem i kvalitou stanovila standardy pro ostatní evropské objednavatele i tvůrce. Identickým způsobem je pak shrnuto poznání české deskové malby v období mezi lety 1340 a 1380, tedy od doby přibližného vzniku první dochované deskové malby u nás až po předpokládané počátky díla probíraného mistra. Několik posledních stránek první části knihy je věnováno „duchovnímu zázemí tvorby“ umělce. Detailně je zde vylíčena zejména duchovní stránka osobnosti pražského arcibiskupa Jana z Jenštejna a zároveň naznačen